

ТАРИХ ТАЪЛИМИДА МЕДИА-МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Мухаммадиев Лочин Ғайратович

*Чирчиқ давлат педагогика университети Гуманитар фанлар факултети
Факултетлараро ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси*

l.muxammadiyev@cspu.uz

Аннотация: Ушбу мақолада рақамли жамият шароитида медиа-маданиятнинг ривожини ва унинг тарих таълимига таъсири ёритилган. Медиа-маданиятнинг асосий таркибий жиҳатлари ҳамда аудиовизуал ва электрон воситаларнинг таълимдаги аҳамияти кўриб чиқилган. Таҳлиллар натижасида тарих таълимида медиа манбалардан фойдаланиш талабаларда манба танқиди, танқидий фикрлаш ва медиасаводхонликни шакллантиришда муҳим экани асосланган.

Калит сўзлар: медиа-маданият, тарих таълими, ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ), медиасаводхонлик, медиакомпетентлик, аудиовизуал таълим, медиа-креативлик, манба танқиди, виртуал музейлар, технологик харита.

Кириш

Жаҳонда виртуал реаллик технологияларининг жадал ривожланиши жамият ҳаётига, хусусан маданият, ахлоқ ва қадриятлар тизимида сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Ушбу жараён бир томондан ижтимоий ва руҳий бегоналашувни кучайтирса, иккинчи томондан жамият тараққиёти ва инсон эҳтиёжларини қондириш имкониятларини кенгайтиради. Шу боис ахборотлашган жамиятда шаклланаётган виртуал маданият ва унинг ривожланиш истиқболларини ўрганиш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Рақамли жамият шароитида тарих таълими олдида ҳам янги вазифалар қўйилиб, у талабаларда танқидий фикрлаш, ахборотни таҳлил қилиш ва медиамаконда онгли фаолият юритиш кўникмаларини шакллантиришни тақозо этмоқда. Бу жараёнда медиа-маданият тарих таълими учун муҳим илмий-педагогик омил сифатида намоён бўлади.

Шунингдек, замонавий таълим шароитида педагоглардан фаолиятни самарали режалаштириш, касбий маҳоратини узлуксиз ошириш ва ўзгариб бораётган талабларга тезкор мослашиш талаб этилмоқда. Таълимда компетенциявий ёндашув орқали ўқувчиларнинг шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда эгаллаган турли типдаги малакаларини самарали равишда қўллашга ўргатиш, таълим муассасасида умумтаълим фанлари бўйича ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларга эга бўлишлари билан биргаликда, ўз фикрини бошқаларга тушунтира олиш, бошқаларни

тинглаб уларни тушуна олиш, баҳсга киришиш, кундалик ҳаётда муваффақиятларга эришиш учун ўқувчи ушбу ахборотларни излаб топиши, таҳлил қилиш, билим, кўникма ва малакалардан кундалик ҳаётларида учрайдиган муаммоларни ҳал этишда фойдалана олишларини шакллантириш зарур³⁸. Буларни, албатта, ҳар бир ўқитувчи ўзининг самарадор дарслари орқали амалга оширади. Бу борада, айниқса, таълим-тарбияни медиатаълим орқали амалга оширса, амалий натижа яққол кўзга ташланади. Зеро, педагог кадрларнинг таълим-тарбия жараёнларидаги рақобатбардошлиги унинг илғор таълим технологияларини ўзлаштириш қобилияти, ўзгарувчан ҳамда ошиб бораётган касбий талабларга мослаша олишига боғлиқ.

Бу жараёнлар тадқиқот методологиясида ўзгаришларга, олинган билимларни расмийлаштириш, баҳолаш ва таҳлил қилишга қаратилган илмий ва техник салоҳиятни шакллантириш жараёнларини ўрганиш учун илмий асосланган усуллардан (статистик ва квалиметрик усуллар) фаолроқ фойдаланишга ва бошқаларга олиб келди.

Дунё ривожланишининг асосий тенденциялари орасида ахборотлашган жамиятга ўтиш муҳим вазифа, яъни жамиятнинг барча жабҳаларида медиавоситаларининг таъсири долзарб муаммо саналади. Шу асосда ўқитувчиларнинг узлуксиз касбий ривожлантиришда медиакомпетентлик устувор соҳа бўлиб қолмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги ҳамда компетентлиги муаммоси Р.Х.Жўраев, Ш.Э.Қурбонов, Э.А.Сейтхалилов, Ф.Р.Юзликаев, А.Р.Ходжабоев, У.И.Иноятов, З.К.Исмаилова, Қ.Т.Олимов, Н.А.Муслимов, Х.Ф.Рашидов, Ш.С.Шарипов, Ж.А.Хамидов, О.Х.Тўрақулов, Д.О.Химматалиев, О.А.Қуйсинов кабилар томонидан тадқиқ қилинган³⁹.

Ўзбекистон Республикасида медиатаълим муаммолари С.Бекназарова, Я.Маматова, С.Сулайманова, С.Бабажанов ва бошқа бир қанча олимлар томонидан ўрганилиб, илмийметодик асослари ишлаб чиқилган. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари олимларидан А.Федоров, А.Милютин, А.Веряев, В.Протопопова, Е.Никитина, И.Фатеева, Г.Онкович, Л.Зазнобина, Н.Змановская кабилар медиатаълимни ташкил этиш бўйича салмоқли изланишлар олиб борган⁴⁰.

МУҲОКАМА

³⁸ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сон қарори. <https://lex.uz/docs/3153714>.

³⁹ Бабаджонов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш технологияси («Информатика ва ахборот технологиялари» фанини ўқитиш мисолида) 13.00.01 – Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент: 2018.

⁴⁰ Пўлатова Д.Т. Таълим жараёнига электрон ахборот таълим ресурсларини жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.// Замонавий таълим. -№7. -Т.: 2015. – Б.11-16.

Медиа-маданият (media culture) – шахсининг оммавий ахборот воситалари, рақамли платформалар ва мультимедиа муҳитида ахборотни қабул қилиш, таҳлил этиш, баҳолаш ва ундан мақсадли фойдаланишга оид билим, кўникма ва қадриятлар мажмуидир. “Медиа муҳит” тушунчаси – бу медиа воситалар ёрдамида амал қилувчи, ахборот фазосининг ҳар бир конкрет индивидуум ва умуман жамият учун мос вариантыни яратувчи, ҳамда замонавий ахборот жамиятининг асосий маданияти ҳисобланадиган маданий муҳит⁴¹. Медиа-маданият инсоннинг ахборот хавфсизлиги, мафкуравий иммунитетини ҳамда ижтимоий фаоллигини таъминловчи муҳим маданий феномен сифатида намоён бўлади. Медиа маданияти атама сифатида кўпинча “экран маданияти”, “аудиовизуал маданият”, “электрон маданият”, “рақамли маданият” ва бошқа тушунчалар билан синонимдир. Бу тушунчаларнинг ҳар бири ўзининг тадқиқот мавзусини, аниқ ҳодисалар доирасини яширади. Бундай тушунчалар сони кўпайиб бормоқда ва баъзан уларнинг ўзаро боғлиқлигини тушуниш қийин⁴².

В.В. Кривошеев электрон маданиятга ҳам шундай қарайди: “У маданий мерос объектларининг электрон версияларини қамраб олади... Электрон маданият дастлаб электрон шаклда яратилган асарларни ҳам ўз ичига олади”⁴³. Маданиятнинг бу соҳаси электрон кутубхоналар, музейлар ва архивларни ҳам ўз ичига олади.

Шундай қилиб, электрон маданият - бу табиий сифати электр энергияси бўлган электрон алоқаларнинг ишлашини таъминлайдиган технологиялар ва қурилмалар тўпламидир.

Рақамли давр тубдан янги маданиятни бошлаб берди, бу эса, бошқа нарсалар қатори, бизни технология билан таништирди ва реал дунё билан муносабатларимизни қайта белгилаб берди.

Илмий адабиётларда медиа-маданият қуйидаги таркибий қисмлар орқали тавсифланади:

- ахборотни танлаб қабул қилиш қобилияти;
- медиа матнларни таҳлил қилиш ва талқин этиш кўникмаси;
- медиаконтентнинг ижтимоий-сиёсий таъсирини англаш;
- ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрларга асосланган медиафаолият.

Тарих фани медиа-маданиятни шакллантириш учун катта имкониятларга эга. Чунки тарихий билимлар кўпинча турли медиа манбалар - ҳужжатли фильмлар, архив видеолари, электрон хариталар, виртуал музейлар, веб-порталлар орқали тақдим этилади. Бу эса талабалардан медиа маҳсулотларни танқидий баҳолашни талаб қилади.

⁴¹ Пўлатова Д.Т. Таълим жараёнига электрон ахборот таълим ресурсларини жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.// Замонавий таълим.-Т.: 2015.-№7.-11-16 б

⁴² Добросклонская Т.Г. Медиакурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации // Вестник Московского университета. Серия 10: № 2. Журналистика. 2006. - С. 20–33.

⁴³ Ахмедова З. А. О становлении медиакультуры личности в контексте инноваций в российском образовании // Вопросы педагогики. 2019. № 10/2. - С. 17–19.

Ўқитувчиларида медиакомпетентликни ривожлантиришга оид нисбатан муҳим бўлган қуйидаги дидактик шарт-шароитлар:

- медиакомпетентликни ривожлантириш жараёнини педагогик кузатиш;
- фаол касбий ижодий фаолиятга йўналтириш;
- ўқитувчилари педагогик ва тармоқ ҳамкорлигини ташкил қилиш.

Замонавий педагог медиакомпетентлиги ахборот кўрсаткичларининг ривожланиши унинг медиатаълим фаолиятини амалга оширишга назарий тайёргарлигининг муҳим босқичи саналади⁴⁴. Одатда, педагоглар медиа тўғрисидаги билимларни яхши эгаллаган бўлади ва интернетнинг фаол фойдаланувчилари ҳисобланади. Шу билан бирга, аксарият педагоглар медиакомпетентликдан юқори даражадаги ахборотларга эгалиklarини намоиш этишга қийналадилар: уларнинг медиа педагогиканинг таянч атамалари тўғрисидаги билимлари етарли эмас, медиа ва медиатаълим назарий соҳасига оид билимлари етишмайди, медиа тили, жанрлари нисбийлиги, медиамаданият ривожланиш тарихи асосий фактлари, медиамаданият арбоблари ижодининг ўзига хос жиҳатлари тўғрисида фақат тахминий тасаввурларга эга бўладилар.

НАТИЖАЛАР

Кўплаб ахборот таҳдидлар ёшларимиз онгига салбий таъсир кўрсатишга уринаётган бир даврда ана шу жараёнларни психологик таҳлил қилиш ва ёшларимизни бундай медиатаҳдидлардан муҳофаза этишнинг йўллари излаб топиб, ҳаётга жорий этиш жуда муҳим вазифа ҳисобланади. Бундай шароитда медиакомпетентликни замонавий талабларини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш, бу жараённинг педагогик шароитларини аниқлаш талаб этилади. Ҳозирда илмий-техник тараққиёт талабларига мос ҳолда олий таълим муассасалари талабаларининг ахборот технологиялари борасидаги билимларини такомиллаштириш орқали медиакомпетентликни ривожлантириш йўналишларини белгилаш лозим.

Тарих фани дарсларида компетентли ёндашув таълим натижасига урғу берадиган ёндашувдир. Бунда таълим натижаси ўзлаштирилган ахборотлар йиғиндиси эмас, балки шахсни турли муаммоли вазиятларда ҳаракат қилиш қобилиятидан иборат бўлади.

Тарих фани дарсларида медиакомпетентлик ҳозирги кунда инновацияларни тадбиқ этиш учун креативликка боғлиқ бўлган инновацион таълим технологияларига асосланган. Медиакреативлик (медиа соҳасидаги ижодкорлик) медиакомпетентли ўқитувчи фаолиятидаги ижодий қобилиятдир. Медиакреативлик инновацион ўқитиш муҳитини белгилаб, медиакомпетентликни ривожлантиришга олиб келади.

⁴⁴ Огольцова Н.Н. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / Н.Н. Огольцова. - Новокузнецк, 2007. – С.229.

Тарих фани бўйича барча киритилган мавзулар бўйича ўқув машғулотларнинг технологик харитаси, замонавий педагогик технологиялар (синквейни, Веер, SWOTтаҳлил, кейс стади, тест, медиа тушунчалар бўйича кластер ва х.к.) асосида дарсларни ўтказиш ишланмалари ишлаб чиқилган.

Тарих таълимида медиа-маданият қуйидаги йўналишларда намоён бўлади:

тарихий воқеаларнинг медиа орқали қайта талқин қилиниши;

тарихий фейклар ва сохта ахборотларни ажрата билиш;

турли даврларда медиа воситаларининг жамият онгига таъсирини таҳлил қилиш;

тарихий хотира ва миллий ўзликни медиа муҳотида англаш.

Бу жиҳатлар тарих таълимининг тарбиявий ва маърифий функцияларини кучайтиради.

Аудиовизуал маданият тушунча сифатида асосан экран маданияти билан синонимдир. Аудиовизуал маданият ҳақида гап кетганда, биз кўпинча унинг экран шакллариға мурожаат қиламиз, чунки уларнинг умумий маҳражи аудиовизуал (овоз-визуал) тасвирлардир!

Умумий ўрта таълим мактабларида 11-синф “Ўзбекистон тарихи” дарсида (15-мавзу) Ўзбекистонда маънавий ва тарихий мероснинг тикланиши мавзусида ўқувчиларға янада кўпроқ дарсликдан ташқари маълумот тақдим этишда ўқитувчи бевосита компьютер ёки мобил телефон ёрдамида meros.uz сайтиға мурожаат этиши мумкин. Сайтда Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятларидаги бугунги кунда мавжуд бўлган меъморчилик иншоотлари, археологик ёдгорликлар, техник иншоотлар, зиёратгоҳлар ва музейлар ҳақида бирламчи маълумотлар олиш имконияти мавжуд. Масалан, ушбу сайт орқали ўқитувчи видеопроектор ёрдамида Тошкент телеминораси ҳақида умумий маълумот, унинг тарихи ва фото расмларини намойиш қилиши мумкин.

Ёхуд <https://e-tarix.uz/> сайтида ⁴⁵ жаҳон халқлари тарихиға оид манбалар, ҳужжатли фильмлар, меъморчилик иншоотлари, археологик ёдгорликлар, техник иншоотлар, зиёратгоҳлар ва музейлар ҳақида маълумотлар билан танишиш имконияти мавжуд.

Бугунги кун ўқитувчиси ўзининг педагогик маҳоратини намоён этган ҳолда дарс давомида бевосита мавзуга оид қўшимча электрон маълумотларнинг интернет манзили (ҳаволаси)ни ўқувчиларға фойдаланиш учун тақдим этиши керак. Ўқитувчининг ахборот-коммуникацион ва педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллаб дарс ўтишида анъанавий усулдаги дарсдан фарқли равишда улкан маълумотлар омборининг мавжудлиги ҳамда ўқувчилар ҳаракатининг фаоллиги билан ажралиб туради.

⁴⁵ Таълим-тарбия жараёниға замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини самарали жорий этиш: муаммо ва счимлар. Бухоро вилоят ХТХҚТМОИ. Республика илмий – амалий конференцияси тезислар тўплами. II қисм (8-9 январ). – Бухоро, 2016.

Медиатаълим муаммоси юзасидан адабиётлар таҳлили аудитория медиакомпетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган машғулотлар ўйин ва ижодий шаклдаги иш турларига асосланганлигидан далолат беради. Хусусан, медиатаълимда турли ижодий топшириқлар ўқув материали мазмуни, характер хусусиятлари асосида таснифланади; яъни уларга қўйиладиган талаблар характери, олинадиган якуний натижага қўйиладиган талаблар, бажариладиган ўқув ишлари «маълумотлари» ва «мақсадлари» нисбатларидан, ташкилий ва амалга ошириш шаклларида келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Бугунги кунда медиатаълим амалиётида нисбатан кенг тарқалган медиамаданият материалларига қўйидаги циклдаги ижодий топшириқларни келтириш мумкин: Аудиториянинг техник воситалар, ўйин шакллари, эвристик усуллар ёрдамида медиа материаллари юзасидан креатив кўникмаларни эгаллашлари учун ролли-имитацион, муаммоли-вазиятли, ижодий-тасвирий топшириқлар. Аудиториянинг медиа матнларни тўлақонли англаб етишларини ривожлантиришга йўналтирилган ижодий топшириқлар цикли. Аудиторияда медиа матнни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилган ижодий вазифалар цикли ҳисобланади.

Хулоса

Рақамли маданият технология ва интернет томонидан яратилган барча ўзгаришларни, дунёни ва унда бир неча йил ичида қандай ўзаро алоқада бўлишимизни ўзгартирган ўзгаришларни ўз ичига олади. Рақамли маданият тушунчаси АКТ (ахборот-коммуникация технологиялари) ривожланмаган ҳолда мумкин бўлмас эди. Ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) дунёнинг исталган нуқтасидан ахборот оқимини таъминлайдиган барча воситалар, билимлар ва амалиётларни ўз ичига олади. Улар интернетнинг пайдо бўлиши билан яратилган. Хуллас, тадқиқотчилар ҳали медиа тадқиқотлари догма эмас, балки динамик ривожланаётган тадқиқот соҳаси эканлигини, технологик тараққиёт ва атрофимиздаги дунё жамияти ва маданиятида содир бўлаётган жараёнлар туфайли тобора ўсиб бораётган имкониятларни очиб беришини исботлай олмадилар.

Хулоса қилиб айтганда, тарих таълимида медиа-маданият феномени замонавий таълимнинг ажралмас қисми бўлиб, у талабаларда танқидий фикрлаш, тарихий ҳақиқатни англаш ва медиамаконда онгли фаолият юритиш кўникмаларини шакллантиради. Тарих дарслари жараёнига ахборот-коммуникацион технологиялар, яъни медиа таълими, мобил ўқитиш тизимини жорий этилиши натижасида ёшларни мустақил ижодий ишлаш, эркин фикрлашга ўргатиш қобилиятлари шаклланади. Бугунги кунда педагогика соҳасидаги энг янги тажриба маҳсуллари таълимга интеграциялашуви давр талаби экан, унинг таълим-тарбия билан узвийлигини таъминлаш педагогларимизнинг бирламчи вазифасидир. Медиа-маданиятни илмий асосда тадқиқ этиш ва уни тарих таълимига интеграция қилиш олий таълим тизимида

рақобатбардош, маънавий баркамол ва ахборотга нисбатан масъулиятли мутахассисларни тайёрлашга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187–сон қарори. <https://lex.uz/docs/3153714>.
2. Бабаджонов С.С. Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш технологияси («Информатика ва ахборот технологиялари» фанини ўқитиш мисолида) 13.00.01 – Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент: 2018.
3. Пўлатова Д.Т. Таълим жараёнига электрон ахборот таълим ресурсларини жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.// Замонавий таълим. -№7. -Т.: 2015. – Б.11-16.
4. Пўлатова Д.Т. Таълим жараёнига электрон ахборот таълим ресурсларини жорий этишнинг педагогик шарт-шароитлари.// Замонавий таълим.-Т.: 2015.-№7.-11-16 б
5. Добросклонская Т.Г. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации // Вестник Московского университета. Серия 10: № 2. Журналистика. 2006. - С. 20–33.
6. Ахмедова З. А. О становлении медиакультуры личности в контексте инноваций в российском образовании // Вопросы педагогики. 2019. № 10/2. - С. 17–19.
7. Огольцова Н.Н. Мультимедийные проекты как средство повышения квалификации педагогов: дис. ... канд. пед. наук / Н.Н. Огольцова. - Новокузнецк, 2007. – С.229.
8. Таълим-тарбия жараёнига замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини самарали жорий этиш: муаммо ва ечимлар. Бухоро вилоят ХТХҚТМОИ. Республика илмий – амалий конференцияси тезислар тўплами. II қисм (8-9 январ). – Бухоро, 2016.